

IV Hyödyn ja valistuksen aika

Ruotsin suurvalta romahtaa

- Ruotsin naapurit olivat odottaneet revanssia
  - havittelivat menetyksiään takaisin
- Kun nuori kuningas, Kaarle XII astui valtaan, Ruotsin viholliset solmivat liiton ja aloittivat sodan
  - suuri Pohjan sota 1700 – 1721
  - Yllättäen nuori kuningas löi ensin Tanskan, sitten Venäjän joukot ja valtasi lopulta Puolan
  - Venäjällä Pietari Suuri vahvisti Venäjää
    - Pietari rakennettiin

- Pultava
  - vahvistuneet Venäjän joukot löivät Kaarlen armeijan Pultavassa 1709
  - Kaarle Turkkiin
- Puola ja Tanska aloittivat sodan > Ruotsi menetti alueitaan
- Venäjä miehitti Baltian maita ja aloitti Suomen valtauksen 1713 > isoviha
  - pakoa Ruotsiin
  - rahvas jäi vihollisen armoille
    - ryöstelyä, väkivaltaa

- Kuningas Kaarle XII kaatui sodassa Norjassa 1718
- Uudenkaupungin rauha 1721
  - Ruotsi menetti alueitaan Venäjälle
- Ruotsin suurvalta-asema romahti
  - romahduksesta syytettiin itsevaltiasta kuningasta

Ruotsin rajamuutokset 1700-luvulla

Vapauden aika

- Kaarle XII:lla ei perillistä
  - kruunu hänen sisarelleen
    - ehto: kuninkaan valtaa rajoitetaan
- Kuningatar luovutti kruunun puolisolleen, mihin säädyt suostuivat, kun valtaa edelleen rajoitettiin
  - Fredrik I
- valta säädyille (1720, 1723)
  - säätyvallan aika, ”vapauden aika”

Hatut ja myssyt sekä hattujen sota

- Euroopan tilanne käymistilassa. Venäjällä valtaistuinriitoja.
- Ruotsin valtiopäivillä muodostunut kaksi pääpuoluetta, hatut ja myssyt
  - hatut määräävään asemaan: tavoitteena revanssi Venäjää vastaan
- Ns. hattujen sota 1741
  - Huonosti valmisteltu sota
  - suomalaiset vastustivat sotaa
  - Venäjän keisarinnan Elisabetin manifesti:
    - lupaili tukeaan Suomelle, jos se haluaisi olla ”yxi wapa ma”

- venäläiset miehittivät Suomen (pikkuviha) (1742 – 43)
- sota päättyi Ruotsin häviöön ja Turun rauhaan
  - Suomi jäi Ruotsille, mutta itärajaa siirrettiin lännemmäksi
    - Olavinlinna, Hamina ja Lappeenranta jäivät Venäjän puolelle
- Ruotsissa alettiin ymmärtää Suomen puolustuksen tarve
  - Sveaborgin (Viapori, Suomenlinna) rakentaminen

Sveaborg

Kustavilainen aika 1771 - 1809

Kustaa III

- kritiikki säätyjen valtaa kohtaan kasvoi
  - puolueriitoja, korruptiota
- kuningas Kustaa III ryhtyi nostamaan Ruotsia alennustilasta
  - kuninkaan valtaa lisättiin
- kuningas kaappasi vallan säädyiltä
  - säädyt hyväksyivät uuden hallitusmuodon, kun linnaa ympäröivät kuninkaalle uskolliset joukot tykkeineen

- Kustaa III:lla pyrkimystä olla valistunut itsevaltiass
  - suosi tieteitä, taiteita
  - uudistuksia, epäkohtien parantamista
- Sodat:
  - Venäjää vastaan sota 1788
    - huono menestys
    - ns. Liikkalan nootti
      - suomalaiset upseerit kirjoittivat kirjeen Venäjän keisarinna Katariinalle
      - salahanke
      - Anjalan liittokirja: Kuningasta vaadittiin lopettamaan laiton sota
  - Tanskan sodanjulistus pelasti kuninkaan: saattoi poistua kunniallisen syyn vuoksi rintamalta

- Yhdistys- ja vakuuskirja
  - lisäsi entisestään kuninkaan valtaa
  - aatelisto katkeroitui, koska sen valta vähentynyt
- Sota Venäjää vastaan jatkui
  - 1790 Ruotsinsalmen suuri meritaistelu > voitto
- Aateliston tyytymättömyys Kustaan itsevaltaisuuteen > salamurhahanke
- Kustaa III ammuttiin oopperanaamiaisissa 1792
  - kuninkaaksi Kustaa IV Aadolf
    - alaikäinen > holhoojahallitus

Talouden uusia tuulia

- Merkantilismi alkoi saada kritiikkiä
- Uusi taloudellinen oppisuunta fysiokratismi
  - korosti maatalouden merkitystä
- Liberalististen ajatusten esiinnousu
  - talouden vapautta korosti Anders Chydenius, Alavetelin kappalainen
    - vastusti erityisesti Pohjanlahden kauppapakkoa
  - Pohjanmaan kaupungeille täysiä tapulioikeuksia
    - esim. Oululle 1765 – 66

- isojako
  - ennen sarkajako: taloilla yhteisiä peltoja, jotka jaettu sarkoihin
    - viljeltävä yhdessä
  - isossa jaossa talot saivat yhtenäisiä peltolohkoja
    - kaikille taloille hyvää ja huonoa maata

Hyödyn aika

Valistus:

- Valistusajattelijat tutkivat yhteiskunnan toimintamekanismeja tieteen ja järjen valossa.
- Valistuneet ruotsalaiset ja suomalaiset painottivat tutkimuksen konkreettista taloudellista hyötyä.

Maatalouden kehittäminen:

- isojako
- uudet kasvilajikkeet
- valtion viljavarastot.

Kaupun vapauttaminen:

- Pohjanlahden kauppapakon purkaminen
- uusien kaupunkien perustaminen.

Väestömäärän kasvattaminen:

- väestökirjanpito
- lääkäreiden lisääminen
- terveystietoisuus.

Hyödyn aika

- uudenlainen suhtautuminen asioihin
  - hyöty ja tarpeellisuuden tavoittelu keskeiseksi
- 1700-luvun puolivälissä toimiin väkiluvun nostamiseksi
  - lääkintähuolto: isorokkorokotus, apteekkeja, kätilöitä
- talonpojille oikeus perustaa torppia
- maatalouden kehittäminen (fysiokratismi, isojako)
  - Suomen Talousseura
    - uudet viljelykasvit
      - pappilat edelläkävijöitä

Fennofiilit

- Suurvalta-ajalla Suomi ruotsalaistui
  - vastareaktiona fennofiilisyys, joka ihaili suomalaisuutta
- Daniel Juslenius julkaisi väitöskirjansa *aboa vetus et nova* (Vanha ja uusi Turku)
  - Suomen menneisyys esitettiin loistavana ja maa kulttuurien alkukotina
- Henrik Gabriel Porthan
  - Suomen historia, kieli, kansanrunous
  - suomalaisen kriittisen historiantutkimuksen isä
- Aurora-seura
  - julkaisi 1771 alkaen ensimmäistä suomalaista sanomalehteä
    - Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo
- Ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti
  - Suomenkieliset Tieto-Sanommat

Taiteen tyyliuuntia

- myöhäisbarokki
- rokokoo
- uusklassillisuus
  - Suomessa tunnetaan kustavilaisena tyylinä
    - Kustaa III

Rokokoo

Isak Wacklinin maalaus *Miss Heckford* (1757).
KAH sähköinen opetusaineisto.

Uusklassismi (kustavilainen tyyli Suomessa)

Mustion linnan sali (1792).
KAH sähköinen opetusaineisto

SUOMI JA VALISTUSAJAN EUROOPPA

Sivut 129–149

Sivistyksen vuosisata

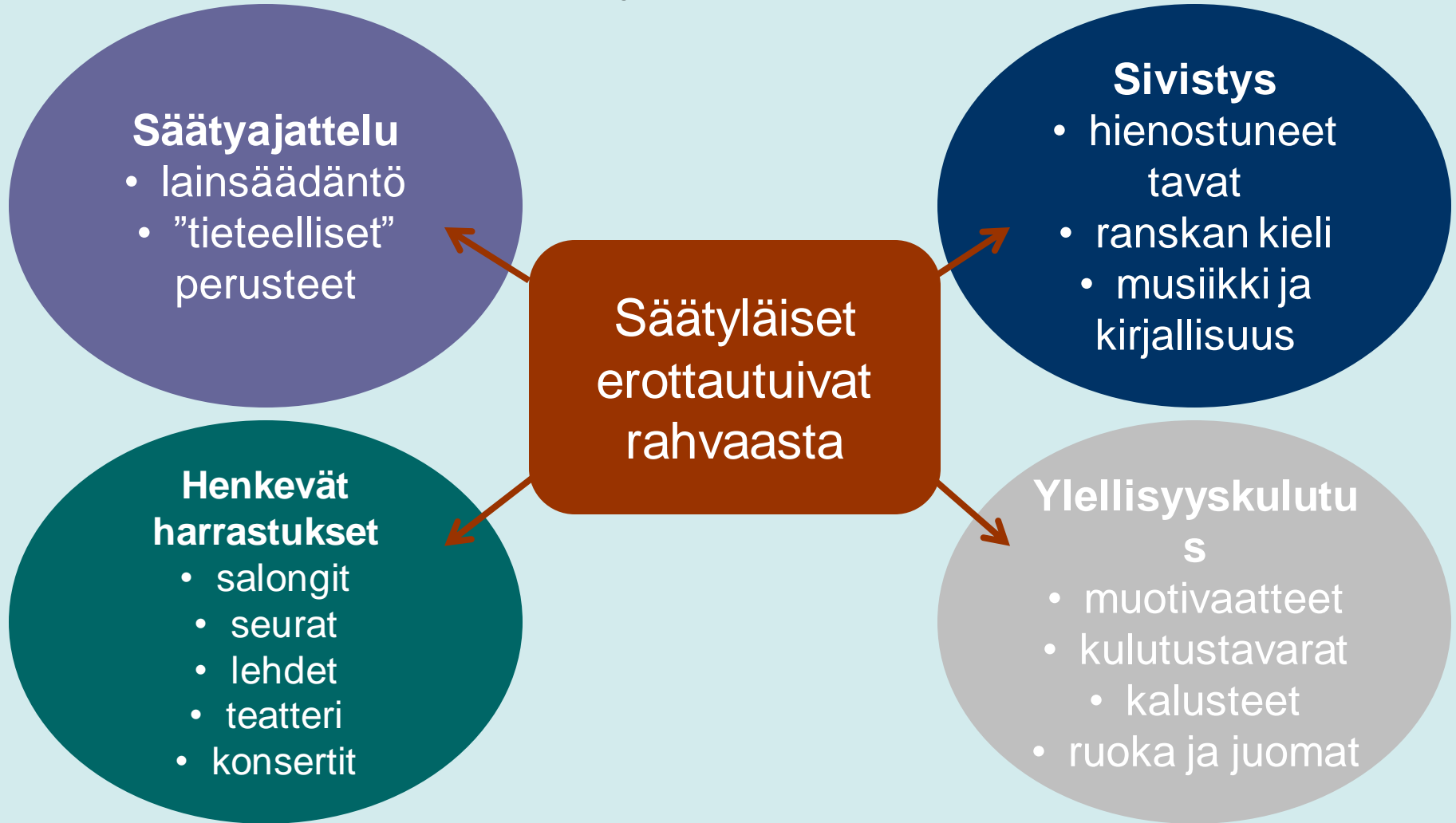
Muutoksia säätyjen asemassa

- Maa vaurastui 1700-luvulla, mutta tulot jakautuivat edelleen epätasaisesti.
- Varakkaat muodostivat säätyläistön, johon kuului aatelisten lisäksi rikkaita porvareita ja korkeita virkamiehiä.
- Talonpoikien asema koheni, mutta maattomista ihmisistä koostuva köyhälistö kasvoi.

Miten käsite
säätykierto liittyy
tähän
kehitykseen?

Säätyläistavat

Ranskalaisuuden läpimurto

Ohessa on Isak Wacklinin maalaama Miss Heckfordin muotokuva noin vuodelta 1757 ja yksi vuonna 1792 valmistuneen Mustion linnan saleista.

- Mitä ajalle tyypillisiä eurooppalaisia tyyliuuntauksia kuvat edustavat? Perustele valintasi.
- Tutki tyyliuuntauksia tarkemmin ja laadi niistä lyhyet katsaukset.

**a) Isak Wacklinin maalaus
Miss Heckford (1757):**

- Maalauksessa on valittu rokokoolle tyypillinen aihe (säätyläishenkilö).
- Vaaleat pastellisävyt ovat tyylille tunnusomaisia.
- Aiheen käsittelyssä on pyritty luonnollisuuteen (taustalla olevat puut ja henkilön olemus).
- Teoksen syntyajankohta on myös olennainen vihje.

a) Mustion linnan sali (1792):

- Sali edustaa selvästi uusklassismia. Antiikin arkkitehtuuria mukailevat esimerkiksi pylväσαιheet ja korostetut kattolistat.
- Siniharmaat ja harmaanvalkoiset värit viittaavat kustavilaiseen tyyliin.
- Huoneeseen on tehty symmetrian kannalta tärkeät valeovet.

Kansankulttuuri

Perinteet

- Useimmat suomalaiset asuivat edelleen koko ikänsä kyläyhteisössä.
- Kulttuuri ja tavat muuttuivat hitaasti.
- Suomen eri alueita yhdistävää identiteettiä (suomalaisuutta) ei syntynyt.

Orastava muutos

1. Maalaisväestön elinolosuhteissa tapahtui 1700-luvulla suuria muutoksia:
  - Maata omistavat talonpojat vaurastuivat, mutta maattomat köyhtyivät.
  - Sivistystaso nousi vähitellen.
2. Nöyränä pidetty rahvas ei enää tyytynyt osaansa:
  - valtiopäivätoiminta
  - herätysliikkeet
  - puukkojunkkarit
  - säätyläistapojen omaksuminen.

SUOMEN SODAN TAUSTAA

- Ranskan Napoleon oli valloittanut 1800-luvun alussa suuren osan Eurooppaa
  - Englanti lyömättä → keinoksi mannermaa-sulku eli yritettiin estää kauppaa Englannin kanssa
- Ruotsi kävi kauppaa Englannin kanssa → ei suostunut kauppasaartoon
  - Kustaa IV Aadolf suhtautui epäluuloisesti Napoleoniin
- Tilsitin sopimus 1807: Ranskan keisari Napoleon ja Venäjän keisari Aleksanteri I sopivat, että Aleksanteri pakottaa Ruotsin mukaan saartoon → Suomi palkkioksi → Suomen sota

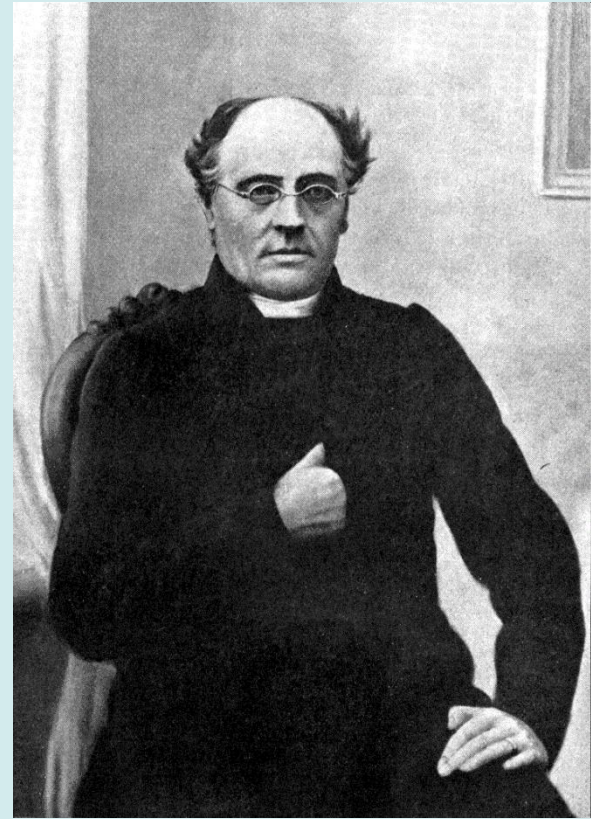
Napoleon...
666....

Ruotsin kuningas
Kustaa IV Aadolf

SUOMEN SOTA

- Helmikuussa 1808 Venäjä hyökkäsi Suomeen
- Ruotsi ei pystynyt torjumaan hyökkäystä
  - Venäjä miehitti eteläisen Suomen
  - Sveaborg (Suomenlinna nykyään) antautui toukokuussa taisteluitta
- Pohjanmaalla ja Savossa taisteluja – voitokkaitakin - vihollista vastaan
- Venäjä kuitenkin vahvempi: Ruotsi joutui taipumaan rauhaan 1809

- Johan Ludvig Runeberg kuvasi myöhemmin Suomen sodan tapahtumia *Vänrikki Stoolin tarinoissa*.
  - kirjoitti ruotsiksi
  - todellisia ja kuvitteellisia henkilöitä – esim. Sven Dufva, Lotta Svärd
  - ihannoitu kuva urhoollisesta suomalaisesta sotilaasta

Johan Ludvig (J.L. Runeberg)
– Suomen kansallisrunoilija

VENÄJÄN VALTAAN

- venäläiset kohtelivat suomalaisia varsin hyvin
  - monet suomalaiset pian yhteistyöhön venäläisten kanssa
- Porvoossa maaliskuussa 1809 kokous ("valtiopäivät), jossa keisari Aleksanteri I oli läsnä
  - otti vastaan uskollisuudenvalan Suomen säädyltä

- keisari antoi hallitsijanvakuutuksen

Pidän voimassa maan uskonnon ja perustuslain sekä säätyjen erioikeudet!

SE ALEXANDER I.

Zumalan Armosta,
Keisari ja Tšewaldias yli koko Rysänmaan
K. K. K.

Suuri Kustinas Suomen maasa
K. K.

Ecemme tietäväxi: Että sitte kuin ME Sen korkeimman edeslähönisesta olem-
ma ottanet Suomen Kustinan maan Suomen hallitukseen ala, olemma ME tämän
kautta tahtoneet wahwistaa ja kiinnittää Maasa olevan Ehsillisen Dpin ja perustus-
lait niin myös niitä wapauria ja oikeuria, kuin kufin Ehdty nimitetysä Suuresa Kus-
tinan maasa erinomattain, ja kaikki sen Ksuwaijet yhteisesti, niin yshäiset kuin alhäiset
tähän saalla Constitutionin eli säätämisen jälkeen ovat nautinneet: Lupaamme myös
pitää kaikkia niitä etuja ja aseturia wahwana ja järkästämättömänä heidän täydellisessä
woinasansa. Suuremmaksi wiisijyderi olemma ME tämän Wakutus-Kirjan MEYDÄN
omalla kädellämme ala kirjoittaneet. Annettu Borgösa sinä ☩ päivänä Maalis-
Kuuta 1809.

Wähtirja on korkeimmasi omalla kädellä alskirjoitettu

ALEXANDER.

Että tämä on waidän Ktelemme offein Ehdty,
wahwistaa Armoillimman Kätön jälkeen
ROB. H. REHBINDER,
Palwelusa katenä K. K. Keisarin kätönä
Suomen Kkoisa.

Aleksanteri I:n
hallitsijan-
vakuutus

- Suomi sai erillishallinnon, jota alettiin myöhemmin nimittää autonomiaksi (itsehallinto)
- Venäjän keisari oli Suomen suuriruhtinas
  - itsevaltias

SUOMEN SUURIRUHTINASKUNTA

- Haminan rauha Ruotsin ja Venäjän välillä
  - Suomen alue Venäjälle. Raja pohjoisessa Tornio- ja Muoniojokeen → suomalaisasutusta jäi Ruotsin puolelle (meänkieliset)
  - Venäjä sai Ahvenanmaan
- 1812 Viipurin kuvernementti siirtyi Venäjältä Suomelle (ns. Vanha Suomi)
- Suomen ja Venäjän välillä tulliraja

- Suomi sai oman hallituksen, senaatin v.1816
  - Senaattorit suomalaisia
  - Senaatin pj., kenraalikuvernööri
    - Sprengtportenin jälkeen korkea-arvoinen venäläinen sotilas
- Pietariin Suomen asiain komitea/Suomen valtiosihteeri
- Ylihallituksia Suomeen
  - esim. Suomen pankki, lääkintöhallitus, postilaitos

- Suomessa pidettiin voimassa Ruotsin vallan aikaiset lait
- Rahana rupla ja Ruotsin raha, vuodesta 1840 pelkkä rupla
- Verot saatiin käyttää Suomen omiin tarpeisiin
- Suomalaisista tuli uskollisia alamaisia
  - tyytyväisiä asemaansa Venäjän yhteydessä
  - Suomen asema monessa suhteessa parempi kuin aikoinaan Ruotsin yhteydessä

Suomen itsehallinto

Suomen autonomian sisältö

Suomella oli oma

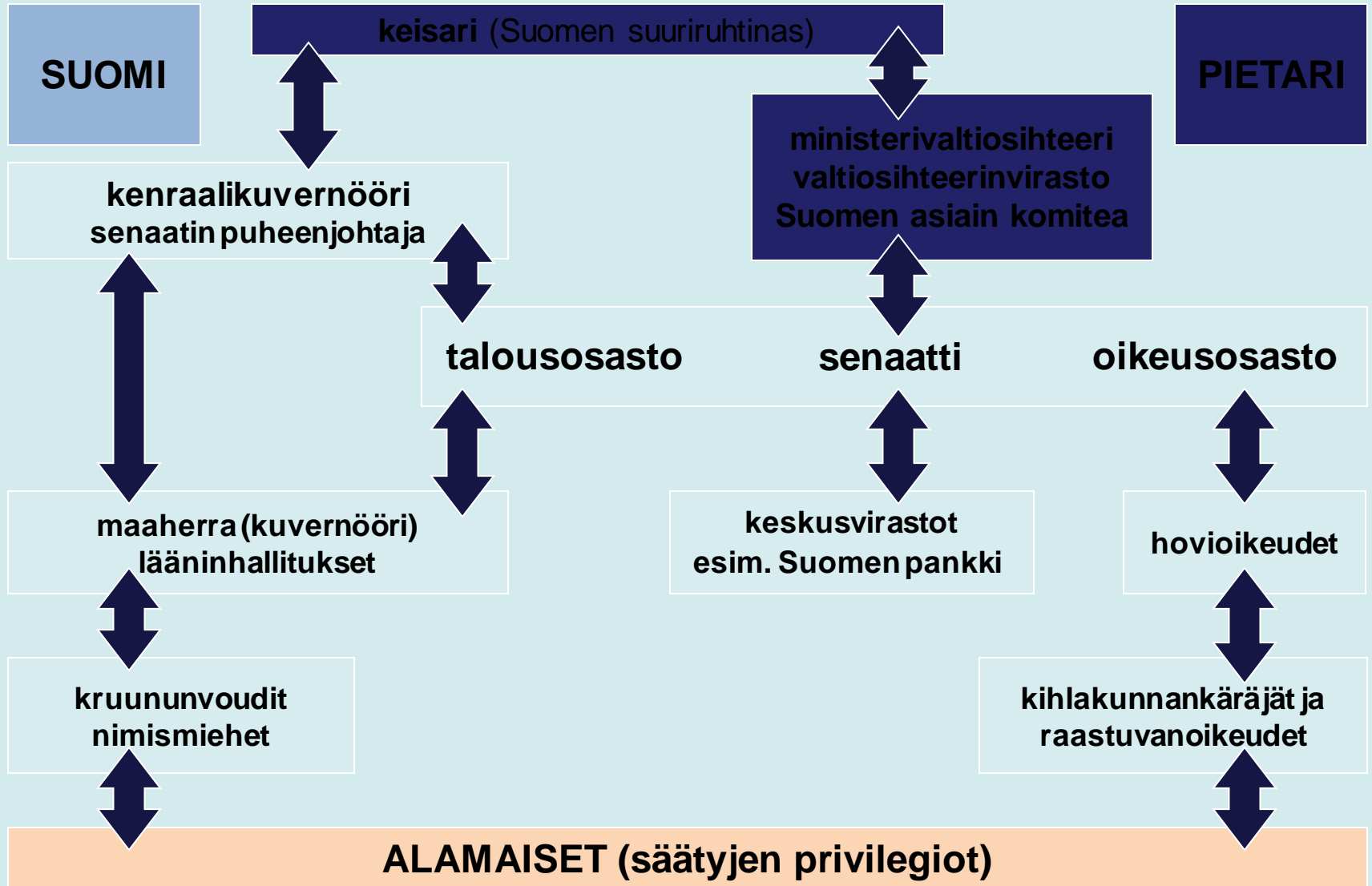
- hallinto ja virkamiehet (virkakieli ruotsi)
- valtiontalous ja ulkomaankauppa (tulliraja)
- uskonto ja kulttuuri
- lainsäädäntö
- oikeuslaitos
- raha vuodesta 1860.

Hallitsijalle kuuluivat

- ulkopolitiikka
- sotilasasiat
- senaattorien, kenraalikuvernöörin ja maaherrojen nimittäminen
- valtiopäivien kutsuminen koolle, lakiesitysten antaminen ja lakien vahvistaminen
- toimeenpanovalta, ellei hän delegoinut sitä Suomen viranomaisille.

→ Suomen alamaiset olivat myös Venäjän alamaisia, mutta venäläiset eivät saaneet vapaasti muuttaa Suomeen.

Autonomisen Suomen hallinto

Autonomisen Suomen hallinto

- Pääkaupunkiin oli perustettava uusi keskushallinto, koska se oli aiemmin sijainnut Tukholmassa.
- Helsinkiin perustettiin senaatti, joka jakautui talousosastoon (eri hallinnonaloista vastaavat senaattorit virkamiehineen) ja oikeusosastoon (korkein oikeus).
- Senaatin puheenjohtajana toimi hallitsijan nimittämä kenraalikuvernööri.
- Erityistehtäviä varten perustettiin keskusvirastoja (Suomen pankki, luotsilaitos yms.).
- Muilta osin Ruotsista periytyvä kolmiportainen hallinto säilytettiin, koska sitä pidettiin varsin edistyksellisenä.
- Pietariin perustettiin ministerivaltiosihteerin virasto ja Suomen asiain komitea.
- Ministerivaltiosihteeri esitteli Suomea koskevat asiat hallitsijan päätettäväksi ja toimitti päätökset takaisin senaatille.

Autonomian merkitys

- Suomesta tuli autonominen suuriruhtinaskunta.
- Omat hallintovirkamiehet, lainsäädäntö ja valtion budjetti mahdollistivat Suomen Venäjältä poikkeavan kehityksen.
- Suomeen alkoi kehittyä valtiollisia ja taloudellisia rakenteita, jotka helpottivat osaltaan Suomen itsenäistymistä vuonna 1917.
- Kansalaisyhteiskunnan synty vahvisti demokratian kehitystä myöhemmin.
- Kansan suomenkielisen enemmistön asema alkoi vähitellen parantua.
- Yhteiskunnan ja kulttuurin ruotsalaiset piirteet säilyivät.
- Autonomian sisältö jäi epämääräiseksi, ja hallitsijan suuri valta rajoitti suomalaisten itsehallintoa.

HELSINKI

- Turku oli maantieteellisesti ja henkisesti liian lähellä Ruotsia
  - Helsingistä Suomen pääkaupunki vuonna 1812 → Engel suunnitteli kaupungin ydinkeskustan
    - empire-tyyli
  - yliopisto Turun palon jälkeen Helsinkiin vuonna 1828
    - ”Keisarillinen Aleksanterin yliopisto”

Senaatintori

Valtioneuvoston linna

